

3. *Бровер І. М.* Україна на переломі до промислового капіталізму. — Т. 1. — Одеса, 1931. — 175 с.; *Боровой С. Я.* Кредит и банки России. — М., 1958. — 288 с.
4. *Гиндин И. Ф.* Государственный банк и экономическая политика царского правительства. — М., 1960. — 414 с.; *Гиндин И. Ф.* Русские коммерческие банки. Из истории финансового капитала в России. — М., 1948. — 451 с.
5. *Ананьич Б. В.* Банкирские дома России 1860 — 1914. — Л., 1991. — 196 с.; *Проскурова Н. А.* Крестьянский поземельный банк // Отечественная история. — 1998. — № 3. — С. 66-82; *Соколовский А. В.* Сельская кредитная кооперация в России в 90-е годы XIX в.: выбор пути // Вопросы истории. — 2002. — № 3. — С. 119-125.
6. ПСЗ. II. — Т. 47. — № 49005.
7. ПСЗ. — Т. 14. — №10235.
8. ДАОО. — Ф. 4. — Оп. 33. — Спр. 1153. — Арк. 3-6.
9. ДАОО. — Ф. 4. — Оп. 33. — Спр. 1153. — Арк. 11-13.
10. ДАОО. — Ф. 4. — Оп. 44. — Спр. 54. — Арк. 33.
11. ДАОО. — Ф. 4. — Оп. 33. — Спр. 1153. — Арк. 16.
12. Труды Комиссии, Высочайше учрежденной для устройства земских банков. — Т. 1. — С. Пб., 1860. — С. LXVII-LXVIII.
13. ДАОО. — Ф. 4. — Оп. 44. — Спр. 54. — Арк. 33.
14. *Левин И. И.* Акционерные коммерческие банки в России. — Пг., 1917. — Т. 1. — С. 131-165.
15. Історія Одеси. — Одеса, 2002. — С. 147.
16. Государственный банк и экономическая политика царского правительства. 1860 — 1892. — М., 1960. — С. 362.; *Гиндин И. Ф.* Русские коммерческие банки. Из истории финансового капитала в России. — М., 1948. — 451 с.
17. ПСЗ II. — Т. 47. — № 50915.
18. РДА. — Ф. 1287. — Оп. 1. — Спр. 1676. — Арк. 206-206 об.

Т. М. Моїсєєва

ОДЕСЬКИЙ ЄВРЕЙСЬКИЙ СІРІТСЬКИЙ БУДИНОК (1868 — 1900 рр.)

Однією з найболючіших проблем сучасності є низький рівень соціального захисту дітей. Яскравим свідченням тому є поява такого явища, як “діти вулиці”, та переповненість наших дитячих будинків. Гостроту цієї проблеми визначають і владні структури, терміново розробляючи соціальні програми, націлені, в тому числі, і на підтримку та захист маленьких громадян.

За таких обставин необхідним і корисним є вивчення досвіду діяльності благодійних дитячих установ в другій половині XIX ст. Особливий інтерес викликають численні національні благодійні організації, які функціонували в багатоетнічній Одесі, зокрема єврейські.

На сьогодні комплексного та всебічного дослідження діяльності єврейських дитячих закладів Одеси у визначений період не існує. Певні аспекти цієї проблеми знайшли своє висвітлення в кандидатській дисертації Ю. І. Гузенко. Зокрема, четвертий розділ дисертації присвячений вивченню “організації та діяльності добродійних громад за національною та конфесійною ознаками” [1].

Виходячи з цього, метою даної статті є: 1) висвітлення процесу становлення та етапів розвитку Одеського єврейського сирітського будинку; 2) аналіз основних напрямків, форм та методів роботи притулку; 3) визначення ролі приватної благодійності у функціонуванні закладу.

Вибір хронологічних меж дослідження обумовлений якісними змінами в діяльності сирітського будинку від часу його заснування (1868 р.) до 1900 р.

Одеський єврейський сирітський будинок бере свій початок в 1868 р. як відділення для хлопчиків при Одеській Талмуд-Торі. Велику роль в його заснуванні відіграв запрошений в 1861 р. на посаду одеського раввіна доктор Швабахер. Саме він звернув увагу єврейської громадськості міста на необхідність відкриття закладу для осиротілих дітей, оскільки Талмуд-Тора давала їм навчання, але не забезпечувала ні притулку, ні харчування [2, с. 4].

Відділення було відкрито 9 травня 1868 р. в пожертвованому Абрамом Марковичем Бродським будинку на Олександровському проспекті і поступило в відання комітету Талмуд-Тори під опікою Є. М. Соловейчика і Ю. М. Гессена [2, с. 4].

Комітет Талмуд-Тори в складі: Н. О. Бернштейна, А. М. Бродського, Л. С. Пінскера, І. А. Чацкіна, М. Г. Моргуліса, Л. М. Генікеса, А. М. Рабгауза, Л. Лівшица і М. Гуровича розробив статут сирітського відділення, який був представлений міській управі в 1878 р. і затверджений (з деякими змінами) Міністерством внутрішніх справ 31 грудня 1879 р. [2, с. 5].

Згідно статуту Комітет був замінений Опікунською радою, до

складу якої увійшли: Р. Л. Харі (голова ради), А. М. Бродський (постійний опікун), Н. О. Бернштейн, М. Г. Моргуліс, О. С. Хаїс [2, с. 11; 3, с. 3]. Слід зазначити, що за весь досліджуваний період Опікунська рада зазнала лише незначних змін: в 1881 р., на підставі дозволу Міністерства внутрішніх справ, опікункою жіночого відділення було обрано Р. А. Бродську [2, с. 5]; після смерті А. М. Бродського посаду постійного опікуна зайняв С. А. Бродський [2, с. 11], а з 1896 р. — А. А. Бродський [10, с. 4]; в 1897 р. зі згоди міністра внутрішніх справ склад ради було збільшено на дві особи (Г. Є. Розен та Я. Л. Рабінович) [11, с. 5]; в 1900 р. на посаду другої опікунки жіночого відділення було обрано Р. Б. Рабінович [14, с. 7].

23 березня 1880 р. відбулося перше засідання Опікунської ради, на якому було вирішено: 1) прийняти в відання ради сирітське відділення при Талмуд-Торі з 45 вихованцями, недоторканим капіталом на суму 51 тис. карб. процентними паперами, будинком на Олександрівському проспекті та 50 тис. карб. готівкою, що були пожертвовані А. М. Бродським на спорудження самостійного сирітського притулку; 2) придбати місце на вул. Базарній і розпочати будівництво сирітського закладу [3, с. 3].

Будівельні роботи розпочалися в липні 1880 р., а вже до серпня 1881 р. було зведено будинок на 100 дітей з училищем, молебнею і необхідними господарськими спорудами, що обійшлося в 72 тис. карб. [2, с. 5].

До 1881 р. сирітський будинок існував виключно на прибутки з добровільних пожертв, відсотки з недоторканого капіталу і незначні достатки з дому на Олександрівському проспекті. Всі доходи, які рада мала в своєму розпорядженні в 1880 р., складали 6 тис. карб. [2, с. 6].

В подальшому доля сирітського притулку привертає до себе увагу не тільки приватних осіб, єврейських організацій, а й міської влади. Так, починаючи з 1881 р. на потребу сирітського закладу щорічно виділяються певні гроші як з міського бюджету, так із сум коробкового збору. Швидко зростає недоторканий капітал: з 51 тис. карб. на 1 січня 1881 р. [2, с. 6] до 171 тис. карб. на 1 січня 1901 р. [14, с. 4].

Особливу увагу хотілося б звернути на небайдужість до благо-

дійної справи єврейської громади міста. Засновані нею стипендії давали можливість якісно збільшити недоторканий капітал, відсотки з якого складали значну частину прибутків дитячого закладу. Кількість стипендій і загальна сума внеску щорічно змінювались: в 1891 р. налічувалося 43 стипендії на загальну суму 88 тис. 987 карб. (з них — вісім стипендій на суму 16 тис. 600 карб. були засновані Одеським єврейським товариством) [5, с. 11-14], на 1900 р. їх нараховувалося вже 77 на загальну суму 169 тис. 407 карб. [14, с. 31-37].

Більшість стипендій було запроваджено приватними особами: Леоном Лейбенгерцом (7 стипендій в 1872 р. на суму 15 тис. карб.), Адольфом Баржанським (6 стипендій в 1887 р. на суму 12 тис. 800 карб.), дочкою С. А. Бродського Наталею Вульф-Ліман (3 стипендії в 1897 р. на суму 10 тис. карб.), баронесою Кларою Гірш (3 стипендії в 1897 р. на суму 9 тис. карб.) та ін. [14, с. 31-37].

Вагому долю в структурі прибутків займали річні та разові пожертвування сотен людей (наприклад, в 1891 р. офірування здійснили 469 осіб) [5, с. 51-60], причому сума внеску коливалася від 3 до 1000 карб. Серед найкрупніших жертвувачів можна назвати: родину Бродських, С. Баржанського, І. Єфруссі, А. Диніна, Л. Ашкіназі, Є. Когана, Р. Харі, О. Хаїса та багато інших.

Часто грошові пожертвування мали цільове призначення. Так, в 1895 р. інженер-механік В. А. Чацкін надав 3 500 карб. для будівництва на землеробській фермі санітарної станції та оранжереї [9, с. 4], в 1897 р. щедрий дар Я. Л. та Р. Б. Рабіновичів дозволив спорудити окрему будову для дівчаток-сиріт [11, с. 3].

Не можна не відзначити і те, що громадяни міста надавали дитячому будинку допомогу не лише грошима, а й одягом, харчами, книгами, посібниками для училища і т. д.

Загальну уяву про головні статті прибутків сирітського дому можна отримати з наступної таблиці 1.

Таким чином, найбільшу статтю прибутку складали суми коробового збору, надані міською управою. На другому місці стоять приватні пожертвування, адже, як ми вже зазначили, недоторканий капітал більшою частиною складався з сум стипендій, заснованих переважно приватними особами.

Таблиця 1

Прибутки Одеського єврейського сирітського будинку

Статті прибутку	1880	1885	1890	1895	1898	1900
%% на недоторканий капітал	4.382	4.616	6.313	7.391	9.109	Немає даних
З міської управи (сум короб. збору)	—	9.000	15.000	15.000	26.535	26.535
З міської управи (міських сум)	—	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000
Від С.Пб. Тимчасового комітету товариства по поширенню ремісничих та землеробських знань серед євреїв в Росії	Немає даних			1.000	500	500
Пожертвування річні та разові	1.531	4.868	4.485	4.145	4.394	6.090

Посилення уваги громадськості та влади міста до проблем дитячого будинку давало можливість Опікунській раді збільшувати кількість опікуваних дітей та покращувати якість їх життя, про що свідчать наступні дані. На 20 березня 1880 р. в сирітському відділенні при Талмуд-Торі знаходилось 45 хлопчиків; на день освячення сирітського будинку (6 грудня 1881 р.) — 60 хлопчиків та 30 дівчаток; на 1 січня 1891 р. — 162 вихованця (110 хлопчиків та 52 дівчинки); на 1 січня 1895 р. — 185 (відповідно — 130+55); на 1 січня 1900 р. — 235 сиріт (183+52) [3, с. 4; 5, с. 6; 9, с. 6; 14, с. 7-8].

Якщо в період з 1868 по 1892 рр. вартість утримання однієї дитини складала щорічно приблизно 135 карб., то в подальшому ця сума зростає: в 1894 р. — 176 карб.; 1896 р. — 183 карб. на кожного вихованця в сирітському домі і 347 карб. на тих, хто проживав на фермі; 1898 р. (відповідно) — 196 карб. / 353 карб. [2, с. 10-11; 8, с. 9; 10, с. 7; 12, с. 5].

При цьому слід зауважити, що ця вартість визначалася видатками на утримання сирітського будинку (продукти, одяг, взуття, освітлення, опалення, утримання училища, майстерень, жалювання службовцям, прання білизни, господарські товари, дрібний ремонт) [5, с. 5], а для тих сиріт, що проживали на фермі, — видатками на її утримання [8, с. 9].

Наведені цифри не повині формувати уявлення про райдужне

та безпроблемне існування дитячого дому, адже збільшення сум на утримання однієї дитини часто пояснювалося не тільки підвищенням якості життя, а й зростанням цін на продукти, паливо і т. д. [14, с. 3].

Фінансування дитячого будинку було недостатнім і не відповідало потребам, в зв'язку з чим на кінець року нерідко утворювався дефіцит бюджету [6, с. 5-6; 10, с. 3; 11, с. 5; 12, с. 3]. Цим пояснюється і низька пропускна спроможність установи, що нерідко змушувало членів Опікунської ради відмовляти сиротам в прийомі до дитячого закладу. Наприклад, за 10 років (1880 — 1890 рр.) було подано заяви про прийом 1198 сиріт, а прийнято лише 266 дітей [3, с. 4].

Незважаючи на реальні проблеми і труднощі, дитячий дім жив досить різноманітним життям. Зусилля членів Опікунської ради були націлені не тільки на те, щоб дати сиротам притулок, нагодувати та одягти їх, а й на забезпечення початкової освіти, надання знань, необхідних для подальшого працевлаштування.

Заслуговує на увагу аналіз діяльності училища при сирітському будинку.

На початковому етапі діяльності єврейського сирітського будинку, коли існувало лише відділення для хлопчиків при Талмуд-Торі, вихованці навчалися в класах Талмуд-Тори і готувалися до комерційної діяльності. В 1872 р. Талмуд-Тора, а разом з нею і сирітське відділення, були об'єднані з ремісничим училищем товариства "Труд" з тим, щоб після закінчення курсу Талмуд-Тори вихованці могли навчатися ремеслам. В 1881 р., з перетворенням сирітського відділення в самостійний сирітський будинок, при ньому було відкрито однокласне з підготовчим класом училище по типу початкових казенних єврейських училищ, яке складалося з п'яти послідовних відділень з п'ятирічним курсом навчання спільно хлопчиків та дівчаток [2, с. 5, 8].

В подальшому структура училища дещо змінювалась. Так, з 1895 р. вирішено було запровадити самостійне перше відділення підготовчого класу. Завдання, які покладалися на нього, були найбільш складними, адже діти, які вступали в клас, були різного віку (від 6 до 12 років), для багатьох з них (до приходу в сирітський дім) головним "вихователем" була вулиця. Тому, перш ніж розпочати

навчання, вчителям приходилося багато часу витратити на повідомлення дітям елементарних знань про навколишній світ та привчати їх до класної дисципліни [8, с. 6-7].

В 1900 р. було відкрито два класи для дівчаток [14, с. 6].

Не дивлячись на короткий термін навчання, знання, які отримували вихованці, були досить ґрунтовними. Навчальна програма передбачала викладання таких предметів, як: російська мова, коротка історія Росії, географія (докладна географія Росії та загальний огляд всіх частин світу, арифметика, чистописання, спів, гімнастика, історія єврейського народу, Закон Божий, Біблія, жіночі рукоділля. З 1895 р. в програму було введено викладання малювання та креслення — предметів, необхідних для професійного навчання [2, с. 8; 9, с. 6].

Серйозна увага приділялася позакласним заняттям. В 1900 р. було запрошено дві особи з вчительського персоналу, які у другій половині дня виконували обов'язки вихователів: наглядали за поведінкою дітей, допомагали їм робити уроки, організовували бесіди, ігри, прогулянки [14, с. 6].

По закінченню курсу училища і досягненні 12-13-річного віку вихованці переводилися в майстерні або на землеробську ферму, де в вечірні години під керівництвом викладача займалися повторенням пройденого в училищі матеріалу, отримували знання, необхідні реміснику та землеробу [4, с. 6-7; 7, с. 5-6].

Найбільш здатним випускникам училища керівництво установи давало можливість продовжувати навчання в середніх та вищих навчальних закладах, залишаючись в сирітському домі або отримуючи допомогу на освіту, що в подальшому допомогло їм досить пристойно працевлаштуватися [2, с. 24, 30, 32, 37, 41, 55]. Наведемо декілька прикладів (див. табл. 2).

Предметом особливої турботи керівників та працівників дитячого дому було професійне навчання вихованців. З цією метою було облаштовано три майстерні: швацьку, палітурну та шевську. З одного боку, це давало можливість дати сиротам практичні навички в даному ремеслі, з іншого — зменшувало вартість утримання дітей, адже майстерні не тільки працювали на потреби закладу, а й виконували зовнішні замовлення (палітурна майстерня навіть приносила чистий прибуток) [6, с. 8; 10, с. 5-6].

Таблиця 2

Прізвище вихованця	Який навчальний заклад закінчив	Місце працевлаштування
Геллер-Пейсах	Петербурзька академія мистецтв	Художник I розряду
Куніс Хаїм	Комерційне училище	Раввін в Тирасполі
Левенгерц Лев	Талмуд-Гора, Друга гімназія, Харківський університет	Лікар в Акермані
Перчик Лев	Талмуд-Гора, Московська консерваторія	Співак в синагозі, вчитель музики
Трахтенберг Ісаак	Талмуд-Гора, Друга гімназія, Новоросійський університет	Даних немає
Ліпскер Хая-Тауба	Маріїнська гімназія	Вчителька при сирітському домі

Як вже було сказано, вихованці переводилися в майстерні по досягненні 12-річного віку. Програми палітурної, швацької та шевської майстерності були розраховані на 3 роки [4, с. 7]. Наприклад, швацьке ремесло включало наступні розділи: 1) шиття чоловічого та жіночого одягу для закладу; 2) вишивання; 3) гаптування; 4) в'язання панчох руками та на в'язальній машині; 5) шиття на швацькій машині [4, с. 7].

Про якість продукції свідчить те, що вона отримала позитивну оцінку на Всеросійській виставці 1896 р. в Нижньому Новгороді [10, с. 6].

По закінченні 3-го року навчання сироти, що вчилися палітурній майстерності, вступали в майстерні в якості підмайстрів, отримуючи від 6 до 10 карб. на місяць, перебуваючи на повному утриманні майстра; ті ж, хто вчилися шевській майстерності, потрапляли до шевців на півтора роки з платою 25-30 карб. та утриманням від майстра, після чого отримували лист підмайстра [4, с. 8-9].

Професійні навички, отримані в майстернях, дозволили в подальшому 46 хлопчикам та 22 дівчаткам знайти себе саме в цих ремеслах (відомості за період з 1868 по 1893 рр.) [2, с. 15, 16].

Окрема сторінка в історії Одеського єврейського сирітського будинку пов'язана з відкриттям землеробської ферми. Цим кроком Опікунська рада вирішувала два важливих завдання: 1) змен-

шення видатків на продовольство за рахунок забезпечення дитячого дому продуктами, виробленими на фермі; 2) надання дітям агротехнічних знань та навичок, що дало б їм можливість завести в сільській місцевості власне господарство (в зв'язку з труднощами працевлаштування сиріт в місті). 28 лютого 1890 р. з дозволу міністра внутрішніх справ в §12 статуту було внесено пункт, який дозволяв Опікунській раді направляти дітей на землеробську ферму для вивчення там садівництва, городництва, хліборобства, молочно-го господарства [3, с. 7].

У відповідь на звернення Опікунської ради, міська управа рішенням від 9 липня 1890 р. надала в постійне користування сирітському дому ділянку землі (40 дес.) на лівому березі Хаджибейського лиману під влаштування землеробської ферми. Завдяки сприянню кандидата сільського господарства В. А. Бертенсона було вироблено проект ферми, складено штат службовців та план необхідних споруд [4, с. 13].

Видатки на упорядкування ферми (спорудження будинку, закупівлю реманенту) та її утримання з 15 вересня 1891 р. по 1 січня 1892 р. склали 21. 209 карб. [5, с. 5]. Це настільки підірвало бюджет дитячого будинку, що Опікунська рада змушена була в 1892 р. відмінити звичайний прийом дітей і скоротити витрати по утриманню установи [6, с. 4]. В подальшому стало зрозуміло, що до повного розвитку всіх галузей господарства на утримання ферми необхідно буде витрачати до 10 тис. карб. щорічно [6, с. 3].

Роботи по налагодженню діяльності ферми відразу ж набули широкого розмаху. Так, в 1892 р. було побудовано кам'яний паркан навколо всіх споруд; два кам'яних сараї, колісну майстерню та кузню, квартиру для завідуючого; їдальню на 50 осіб; облаштовано побудовану на кошти доктора А. В. Бертенсона молитовну залу [6, с. 3]. В 1895 р., завдяки згадуваній вже нами пожертві В. А. Чацкіна, на фермі з'явилися санітарна станція (дозволила вивозити влітку в дві зміни всіх вихованців за межі міста) та оранжерея [9, с. 4]. Досить швидко на виділеній території було заведено: сад, город, лан для посівів зернових, виноградник, пасіку, парники, корівник, стайню.

В перший же рік існування на ферму було переведено 12 хлопчиків (для землеробських робіт) та 3 дівчинки (молочне господар-

ство) [5, с. 9]. В подальшому кількість вихованців на фермі було доведено до 35 (відповідно — 30/5) [12, с. 5].

Для керівництва фермою, всіма роботами, занять в школі у вільний час було запрошено агронома А. А. Зусмана. Ведення молочного господарства та нагляд за дівчатами було доручено німкені, що вивчала молочне господарство за кордоном [5, с. 9].

В навчально-господарській діяльності вихованців можна виділити три головні напрямки:

1) Сільськогосподарські роботи: заняття по землеробству, городівництву, виноградарству, садівництву, бджільництву, квітникарству, шовководству; догляд за свійськими тваринами. Дівчата, в основному, займалися молочним та хатнім господарством. В залежності від сезонної специфіки більшості сільськогосподарських робіт, вони були розподілені помісячно [6, с. 14; 7, с. 14-17, 20; 8, с. 11-13].

2) Праця в майстернях (колісній та кузні), метою якої було дати майбутнім хліборобам певну підготовку в ремеслах, найбільш важливих в сільському побуті. Роботи в майстернях велися, головним чином, в осінні та зимові місяці. Окрім виробів для домашнього вжитку, вихованці виготовляли деякі сільськогосподарські знаряддя, вози, підковували коней, виконували приватні замовлення для навколишнього населення [6, с. 13; 7, с. 16; 8, с. 14]. В 1895 р. експонати фермерських майстерень було виставлено на Всеросійській виставці [9, с. 8].

3) Класні заняття — систематично проводилися лише на протяжі 3 місяців (листопад — лютий) і містили повторення курсу училища [6, с. 13], причому уроки російської мови пристосовувалися для повідомлення деяких спеціальних знань. Наприклад, диктанти мали такі теми: “Захисні насадження на полях”, “Органічні речовини в рослинах” та інші [7, с. 18].

Особлива увага зверталася на читання вихованцями книг по сільському господарству та статей в спеціальних журналах, завдяки чому вони змогли познайомитися з роботами Стебута, Кулешова, Аверкієвої та ін. [8, с. 10].

Дуже важливим навчальним засобом, який дозволяв закріплювати отримані теоретичні та практичні знання, були екскурсії. З 1892 р. було здійснено екскурсії в парк Хаджибейського лиману [6, с. 13]; школу садівництва на Малому Фонтані та дачу Г. Г. Ма-

разлі [7, с. 19]; на дослідне поле Імператорського товариства сільського господарства Південної Росії під час весняних посівів [10, с. 5]; в молочне господарство г. Малаховського в Алтестовській економії [11, с. 9] та багато інших.

В 1897 р. для старших вихованців вперше були запроваджені іспити по землеробству та городництву [11, с. 10].

Таким чином, проаналізувавши процес виникнення та основні напрямки діяльності єврейського сирітського будинку, можна зробити наступні висновки:

– в історії притулку можна виділити три етапи: I — 1868 — 1880 рр. — заклад існує як відділення для хлопчиків при Одеській Талмуд-Торі; II — 1880 — 1891 рр. — відкрито самостійну установу для сиріт обох статей; III — з 1891 р. — при дитячому домі засновано землеробську ферму [2, с. 3];

– фінансування закладу здійснювалося як за рахунок міських сум (в т. ч. сум коробкового збору), так і за рахунок приватних пожертвувань. В той же час воно не відповідало реальним потребам, що не дозволяло взяти під опіку всіх бажуючих;

– перебування в сирітському будинку забезпечувало сиротам притулок, одяг, харчування, а також отримання початкової освіти та певних знань і навичок, необхідних майбутньому реміснику та хліборобу;

– діяльність майстерень при дитячому закладі та землеробської ферми не тільки зменшувала видатки на утримання дітей, а й приносила прибутки.

Історія і діяльність Одеського єврейського сирітського будинку настільки багатобарвна і різноманітна, що межі статті, на жаль, не дають можливості глибокого їх висвітлення. Так, потребують подальшого вивчення і аналізу проблеми фінансування закладу (ми їх лише торкнулися), соціальний склад вихованців та подальша їх доля, практичні результати функціонування землеробської ферми та багато інших.

Література:

1. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX — на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії): Автореф. дис... канд. іст. наук за спеціальністю: 07. 00. 01. — Черкаси, 2004.

2. *Одесский еврейский сиротский дом* (9 мая 1868 — 9 мая 1893 гг.). — Одесса: Тип. А. Шульце, 1893. — 69 с.
3. *Отчет* о десятилетней деятельности попечительного совета Одесского еврейского сиротского дома (с 23 марта 1880 г. по 23 марта 1890 г.) — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1890. — 14 с.
4. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1890 г. — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1891. — 71 с.
5. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1891 г. — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1892. — 76 с.
6. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1892 г. — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1893. — 76 с.
7. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1893 г. — Одесса: Тип. Шульце, 1894. — 88 с.
8. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1894 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1895. — 80 с.
9. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1895 г. — Одесса: Русск. Тип. Исаковича, 1896. — 69 с.
10. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1896 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1897. — 67 с.
11. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1897 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1898. — 95 с.
12. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1898 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1899. — 96 с.
13. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1899 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1900. — 90 с.
14. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1900 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1901. — 88 с.

О. В. Скус

КОНФЕСІЙНІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ УМАНСЬКОГО ПОВІТУ ЗА МАТЕРІАЛАМИ “ПАМ’ЯТНИХ КНИГ КИЄВСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ” КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Протягом століть на території України поряд з українською нацією співіснували представники багатьох інших національних груп, і це, звичайно, значною мірою впливало на формування конфесійного складу населення України. Зокрема, територія Правобережної України, на якій знаходяться землі історичної Уманщини, є досить різнобарвним регіоном, що представляє значну палітру існування різних конфесійних груп. А історія цих конфесій виступає